

стості шляхів втілення власного покликання. Становлення особистості майбутнього педагога здійснюється у процесі їх професійної підготовки і визначається правами, обов'язками й етичними нормами, що знаходять своє відображення у властивостях і якостях зрілої особистості. Причому ідеальне уявлення про себе як професіонала є онтологічним потенціалом особистості, що визначає її життєве ставлення і здатність до самореалізації.

Список використаних джерел

1. Долинська Л. В. Активні методи в роботі практичного психолога / Л. В. Долинська, М. В. Шевченко, Н. В. Чепелева. - К.: УДПУ, 1994. – 79 с.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учеб. пособие / И. А. Зимняя. - Ростов-на-Дону: Феликс, 1997. - 480 с.
3. Липкина А. И. Критичность и самооценка в учебной деятельности / А. И. Липкина, Л. А. Рыбак. – М.: Педагогика, 1968. – 142 с.
4. Малімон Л. Я. Специфіка емоційності осіб з різним рівнем креативності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Л. Я. Малімон. - Київ, 2003. - 19 с.
5. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопр. психологии. - 1997. - № 44 - С. 28-34.

Лілія Крикун

*ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»*

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПОКАЗНИКА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

*Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Віктор Москалець*

Актуальність. В системі освіти України проходять глобальні зміни. Міністерство освіти і науки України активно впроваджує концепцію Нової української школи для забезпечення сучасних запитів особистості, суспільства, економічних потреб держави і світових тенденцій. Трансформуються цільові установки, ціннісні орієнтації, педагогічні та психологічні засоби впливу, відбувається корекція нормативно-правових, методичних, змістових аспектів осві-

ти. Крім цього, міняються, удосконалюються вимоги до педагогічних працівників загалом, до соціальних педагогів зокрема. Вагомого значення для особистісного та професійного розвитку набуває формування емоційно компетентної особистості, працівника, спроможного розуміти та виражати власні і не тільки, емоції, адекватно реагувати на стрімкі зміни в суспільстві, закладі освіти, соціальному середовищі учасників освітнього процесу. Соціальні педагоги, як педагогічні працівники, мають дотримуватися ключових принципів Нової української школи (НУШ) [6].

У статті 76 Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року зі змінами і доповненнями, для соціальних педагогів, як працівників психологічної служби закладу освіти, вказано основні завдання, які полягають у здійсненні «соціально-педагогічного патронажу у системі освіти, який сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечують профілактику та запобігання булінгу (цькуванню), надання консультативної допомоги батькам, психологічного супроводу здобувачів освіти, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування)» [7]. Для ефективного виконання зазначених завдань соціальним педагогам окрім конструювання власних когнітивних здібностей необхідно вдосконалювати так звані м'які навички (soft skills), які забезпечують високу продуктивність та відповідають за успіх у робочому процесі, вміння, які допоможуть розуміти почуття інших людей та керувати ними, розуміти та управляти власними почуттями, мати високий рівень самоконтролю та стресостійкості, вміння вирішувати конфлікти та проявляти емпатію, будувати стосунки з різними людьми. Зазначені вміння та навички є основними складовими поняття «емоційна компетентність» та показниками впливу на професійний розвиток соціальних педагогів.

Постановка проблеми. В сучасних зарубіжних та вітчизняних дослідженнях все більш актуальним в розрізі впливу на внутрішньоособистісні зміни та професійну діяльність стає поняття емоційної компетентності.

Активне дослідження феномену «емоційна компетентність» розпочалось не так давно, проте є предметом наукового розгляду видатних зарубіжних (Р. Бар-Он, Д. Гоулдман, Дж. Мейер, П. Селовей, К. Саарні) та українських (Носенко Е.Л., Власова О.І., Опанасюк І.В., Коврига Н.В., Матійків І.М., Карпенко Є.В.) та інших вчених [1].

Теоретико-методологічні підходи у співставленні інтелектуальних та емоційних складових вивчали Л.С. Вигодський, С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, О.К. Тихомиров, Д.В. Люсін, О.О. Марютіна та ін. [1, с. 29].

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження емоційної компетентності, як показника професійного розвитку педагогів, зокрема і соціальних педагогів, проходило певні етапи становлення. Для якісного відкриття зазначеного впливу пропонуємо розглянути таблицю, в якій описано еволюцію становлення феномену «емоційна компетентність».

Таблиця 1.

Розгляд основних моделей, які розкривають поняття «емоційна компетентність» (за Дж. Маєром) [9].

Період, прізвище, ініціали вченого	Характеристика
Едвард Бредфорд Тітченер (англ. Edward Bradford Titchener), американський психолог.	1909 р. – ввів термін «емпатія», переклавши німецьке слово «Einfuhlung» – «співчувати у...» [1, с. 25]. Сьогодні це здатність людини емоційно реагувати на внутрішні і зовнішні переживання інших, розуміти їхні думки, почуття, стани. Емпатія розвивається з досвідом людини [8, с. 121].
Едвард Лі Торндайк (Edward Lee Thorndike) – американський психолог і педагог.	1920 р. – сформулював трьохкомпонентну модель інтелекту, яка включає абстрактний інтелект (здатність розуміти і оперувати ідеями), механічний інтелект (оперування конкретними предметами), соціальний інтелект (керування людьми), ввів поняття

	“соціальний інтелект” [1, с. 21].
Пітер Емануель Сіфнеос (Peter Emmanuel Sifneos), американський психіатр.	1973 р. – доктор медицини, заслужений професор психіатрії, ввів поняття «алекситимія» («без слів для почуттів») – важкість у передачі та словесному описі свого стану. Поняття є протилежним до емоційного інтелекту.
Говард Гарднер (англ. Howard Gardner), американський психолог, фахівець в галузі клінічної психології та нейропсихології, запропонував теорію множинного інтелекту	1983 р. – вперше спробував внести емоційні фактори в рівень інтелекту людини в концепції «Інтелект успіху», який складається з семи складових: просторова, лінгвістична, логіко-математична (відповідають традиційній теорії IQ), музична, тілесно-кінестетична (відповідають загальному рівню вмінь у музиці та спорті), міжособистісна та внутрішньоособистісна (пов’язані з емоціями та є передумовою появи поняття «емоційна компетентність» [9]. 1993 р. – надрукував книгу «Множинність виявлення інтелекту», в якій запропонував для визначення поняття «емоційний інтелект» як єдиної субстанції, визначати «множинність виявлення інтелекту» і розглядати його у двох формах: внутрішньоособистісній та міжособистісній [9].
Рувен Бар-Он (Reuven Bar-On), ізраїльський клінічний психолог, розробник психометричної моделі емоційного інтелекту (“емоційну	1988 р. – ввів поняття «емоційно-соціальний інтелект», який складається із багатьох особистих та міжособистісних здібностей, навичок, вмінь, які об’єднуючись, визначають поведінку людини. 1985 р. – запропонував аббревіатуру EQ (emotional quotient), як «коефіцієнт емоційності» по аналогії з IQ (intelligence quotient) – коефіцієнтом інтелекту. 1997 р. – створив тест EQ-I (Bar-On Emotional Quotient

і соціальну компетентність”	Inventory) для вимірювання емоційного інтелекту [1, с. 27]
<p>Пітер Селовей (Peter Salovey) і Джон Мейер (John Mayer) – американські психологи.</p> <p>1999 р. до дослідників приєднався Девід Карузо (David Caruso).</p> <p>2002 році вони презентували нову методику вимірювання EQ – MSCEIT, V2.0. (The Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test).</p>	<p>1990 р. – опублікували статтю «Емоційний інтелект» з власною моделлю емоційного інтелекту, яка складається із трьох категорій адаптивних здібностей, а саме: оцінка і вираження емоцій, управління емоціями та використання емоцій в мисленні і діяльності. Розробили тест для вимірювання емоційного інтелекту MEIS (Multi-factor Emotion Intelligence Test) [11, с. 399].</p> <p>1997 р. – розширили власну модель емоційного інтелекту, зробивши акцент на новій когнітивній складовій, яка відповідає за обробку інформації про емоції. Виокремили чотири складові емоційного інтелекту («гілки»): ідентифікація емоцій (сприйняття, оцінка і прояв емоцій), використання емоцій для підвищення ефективності мислення та діяльності; розуміння емоцій та їх аналіз; свідоме управління емоціями для особистого росту і покращення міжособистісних стосунків [11, с. 402].</p>

<p>Люсін Дмитро Володимирович (Люсин Дмитрий Владимирович) – російський психолог, який розробив модель емоційного інтелекту, що трактується як когнітивна здібність.</p>	<p>2004 р. - Д. В. Люсін разом із О. О. Марютіною та А. С. Степановою опублікували перший варіант опитувальника ЕмІн (ЭМИн) Д. В. Люсіна для вимірювання емоційного інтелекту, остаточна версія опитувальника опублікована у 2006 році [4, с. 129].</p> <p>Структура емоційного інтелекту розміщена в дві площини: здатність (до розуміння емоцій та керування ними) і націленість (на свої чи чужі емоції). На перетині цих площин отримуємо чотири субшкали емоційного інтелекту: міжособистісний емоційний інтелект (EI) (шкала MEI), внутрішньоособистісний EI (шкала BEI), розуміння емоцій (PE), управління емоціями (UE).</p>
--	--

Вперше у 1995 році змінив і популяризував модель емоційного інтелекту Пітера Саловея, Джона Мейера, Девіда Карузо Деніел Гоулман (Daniel Goleman), американський письменник, психолог, науковий журналіст у своєму бесцелері «Емоційний інтелект» («Emotional Intelligence»). Д. Гоулман визначив змішану модель емоційного інтелекту, додав до виділених авторами структурних компонентів, так званих «гілок» емоційного інтелекту, ентузіазм, впертість, соціальні навички, об'єднавши когнітивні здібності теорії Дж. Майера, П. Саловея з особистими характеристиками. Модель фактично стало великим кроком до розвитку нового феномену нашого часу – емоційної компетентності особистості. На думку Д. Гоулмана емоційна компетентність повинна містити як особистісну компетентність, тобто розуміння себе, саморегуляція, мотивація, так і соціальну компетентність, яка включає емпатію і соціальні навички [2].

Деякі складові емоційної компетентності за Д. Гоулманом (розуміння власних емоцій, розуміння емоцій інших, управління власними та чужими емоціями, емпатія, саморегуляція) є складовими емоційного інтелекту в моделях П. Саловея, Дж. Маєра, Р. Бар-Она, та специфічною складовою, яка

вирізняє феномен емоційної компетентності постають мотивація та активна, цілеспрямована діяльність особистості [1, с. 29].

Д. Гоулман для розвитку особистісних компетентностей пропонує працювати із емоціями, самосвідомістю, позитивною мотивацією, тривогою, надією, оптимізмом, натхненням. Для розвитку ж зовнішніх – розвивати організаційні здібності, вміння приймати і обговорювати рішення, вміння налагоджувати особисті зв'язки, здійснювати соціальний аналіз [2].

У своєму дослідженні Керолін Саарні розглядає емоційну компетентність як набір восьми видів вмінь та здібностей, проте відзначає, що їх перелік може бути невичерпним. Дослідниця виділяє: усвідомлення власних емоцій; вміння розрізняти емоції інших; здатність виражати емоції (користуючись характерним для даної культури словником емоцій); емпатію; розуміння, що внутрішній емоційний стан не завжди відповідає зовнішнім проявам як у себе, так і в інших; вміння справлятися з власними негативними переживаннями; вміння приймати власні емоції; усвідомлення того, що характер взаємовідносин залежить від того, які емоції проявляються у цих стосунках [1, с. 80].

Ірина Матійків у своїх працях, погоджується з визначенням емоційної компетентності як мистецтва ідентифікації своїх емоцій в момент їх проживання, що в результаті допомагає краще розуміти власну поведінку і раціонально обирати реакції, а відтак – керувати власними емоціями, запропоноване коучем Маршою Рейнольдс (Dr Marcia Reynolds) [5, с. 19].

І. Матійків визначає емоційну компетентність як готовність і здатність людини гнучко управляти емоційними реакціями: власними та інших людей, адекватно до ситуацій і умов, що змінюються. Емоційна компетентність фахівця професій типу «людина-людина» полягає у його усвідомленій готовності до реалізації емоційних компетенцій, необхідних для ефективного здійснення професійної діяльності та вирішення соціальних завдань [5, с. 3].

Відповідно до аналізу наукових джерел, враховуючи необхідні вміння для розвитку емоційної компетентності соціальних педагогів найбільш доцільним є виокремлення і опора на змішані (інтегративні) моделі, які передбачають

цілісний розвиток емоційної сфери особистості, що являє собою сукупність знань, вмінь, навичок, які дають можливість діяти на основі балансу між емоціями та цілеспрямованою поведінкою.

Під емоційною компетентністю соціального педагога ми розуміємо високий емоційний інтелект, тобто усвідомлення розуміння власних емоцій та емоцій інших людей, вміння управляти власними емоціями та емоціями інших, вміння здійснювати рефреймінг негативно забарвлених емоцій на позитивно забарвлені, стресостійкість, вміння проявляти емпатію та ефективно комунікувати з іншими людьми, позитивні ціннісні орієнтації, позитивна мотивація життєвих та професійних досягнень, асертивна поведінка та навички психофізіологічної саморегуляції.

Немає абсолютної впевненості про те, які саме навички будуть необхідні сьогоднішнім працівникам через десяток років. Хоча на Всесвітньому економічному форумі (ВЕФ) у Давосі (Швейцарія) у 2020 році визначено вміння на наступні п'ять років, якими люди мають володіти для успішного професійного розвитку. Основні вміння ефективного працівника 2025 року об'єднано в чотири типи: комплексне розв'язання проблем, вміння керувати собою, робота з людьми та використання і розвиток технологій [10]. Надалі актуальними для внутрішнього та зовнішнього вдосконалення залишаються вміння налагоджувати емпатійну взаємодію на основі розвинутої емоційної компетентності (розуміти психічний стан, емоції, мотивацію, наміри людей, причини їхніх реакцій і поведінки, усвідомлювати власні емоції, керувати ними); аналітичне мислення та впровадження інновацій, активне навчання; лідерство та соціальний вплив (здійснювати управління людьми, налагоджувати ефективну комунікацію, правильно розподіляти обов'язки, попереджувати конфлікти тощо); комплексне вирішення проблем; критичне мислення; стійкість до стресів, толерантність та гнучкість (вміти домовлятися, вести ефективні переговори, розуміти і враховувати спільні інтереси, знаходити компроміси з різними людьми) у професійній діяльності [10]. Усі зазначені вміння ми в тій чи іншій

інтерпретації можемо побачити в складових емоційної компетентності соціального педагога.

Перелік основних напрямів діяльності соціальних педагогів, робота переважно із дітьми з сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, дітьми-сиротами, дітьми з сімей, батьки яких позбавлені батьківського піклування, дітьми з девіантною поведінкою, дітьми, які опинилися в ситуації булінгу і насилля тощо, вимагає від соціального педагога високого рівня емоційної компетентності, емпатійності, стресостійкості тощо, що допоможе розвинути професійні та особистісні вміння визначені на Всесвітньому економічному форумі. Причому, значимість стресозахисних та адаптивних функцій емоційної компетентності зростає разом з зростанням інтенсивності психоемоційних навантажень на особистість працівника закладу освіти.

Інтенсивність та тривалість психоемоційних навантажень в діяльності соціальних педагогів закладів освіти може бути нерівномірною, що вимагає гнучкості, вміння керувати власними емоціями, емпатійності, стресостійкості, навичок психофізіологічної саморегуляції тощо. Проте немає психологічних досліджень щодо рівня вираженості емоційної компетентності в соціальних педагогів. Також відсутні програми цілісного розвитку чи вдосконалення емоційної компетентності в контексті впливу на щоденне та професійне життя. Тому значний вплив на успішність впровадження реформи освіти в Україні має підготовка педагогічних працівників та зокрема соціальних педагогів в частині розвитку їх знань і вмінь щодо емоційної компетентності [6].

Висновки. Емоційна компетентність сприяє підвищенню адаптивних здібностей індивіда, гармонійній взаємодії із оточуючим світом, професійному та особистісному розвитку, життєвому успіху соціальних педагогів та виступає необхідною вимогою їх професійної діяльності.

Робота соціального педагога з різними категоріям дітей вимагає розвитку високого рівня емоційного інтелекту, а невміння керувати власними негативно забарвленими емоціями (гнів, злість) призводять до зменшення продуктивності праці, конфліктів, професійного вигорання, зниження якості надання соціально-

психологічних послуг. Потреба в розвиненій емоційній компетентності соціальних педагогів виходячи із світових тенденцій, нововведень в українській освіті, нормативно-правової документації та практичної діяльності зростає, хоча досліджень, механізмів впливу, програм цілісного розвитку емоційної компетентності на професійне життя соціальних педагогів немає.

Дослідження емоційної компетентності як показника професійного розвитку соціального педагога є актуальною психологічною проблемою і потребує більш детального вивчення.

Список використаної літератури

1. Андреева И.Н. Азбука эмоционального интеллекта. Санкт-Петербург : БХВ-Петербург, 2012. 288 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Х. : Віват, 2018. 512 с.
3. Лазуренко Е.А. Модель формування емоційної компетентності у системі професійної підготовки фахівця медичного профілю. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / наук. ред. С.Д. Максименко, Л.А. Онуфрієва. Вип. 37. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. С. 181–190.
4. Люсин Д.В., Марютина О.О., Степанова А.С. Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ. *Социальный интеллект. Теория, измерения, исследования* / под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. Москва : Институт психологии РАН, 2004. С. 129–140.
5. Матійків І.М. Тренінг емоційної компетентності : навч.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.
6. Нова українська школа : poradnik для вчителя / під заг. ред. Н.М. Бі-бік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII.
8. Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
9. Савчук М.Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту *Ефективна економіка*. 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5608>
10. Kate Whiting. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. – World economic forum. 21 Oct, 2020. URL:
11. <https://cutt.ly/TkXzgzX>
12. Mayer J.D. Salovey P., Caruso D.R. Models of emotional intelligence. *Handbook of Intelligence*. Sternberg R. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. P. 396–420.